

CROATICA. LITERATURA I KULTURA CHORWACKA W POLSCE 1944–1989.

Leszek Małczak. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, 821 stranica.

Knjiga *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce 1944–1989*. autora Leszeka Małczaka, profesora na Odsjeku za teoriju književnosti i prevođenje na Šleskom sveučilištu u Katowicama, obaseže 821 stranicu autorskoga sadržaja, imensko kazalo, sažetke na engleskom i hrvatskom jeziku te popis poglavlja i kraćih tematskih jedinica unutar njih. Sastoji se od dva dijela, prvog analitičkoga, i drugoga, bibliografskoga. Prvi dio sastoji se od sedam poglavlja unutar kojih se razlikuje i po desetak različitih tematskih jedinica. Drugi dio sadržava Bibliografiju prijevoda knjiga, Bibliografiju prijevoda u časopisima, Bibliografiju članaka o hrvatskoj kulturi i književnosti, Kronologiju hrvatsko-poljskih kulturnih veza 1944–89. te kraće pomoćne priloge (Popis ilustracija, Popis kratica, Popis naziva institucija u prijevodu na poljski). Bibliografije tekstova o hrvatskoj književnosti i kulturi, kao i drugi podastri bibliografski izvori, složeni su kronološki, a unutar kronologije abecedno. Bibliografski izvori popisani u Drugom dijelu odreda su citirani u Prvom dijelu. Glavninom su to dokumenti, službeni dopisi i korespondencija između ministarstava Poljske i Jugoslavije i njihovih tijela, preslike zakonskih odredba koje su propisivale međunarodnu kulturnu suradnju i razmjenu, potom planovi i programi državnih tijela i povjerenstava zaduženih za realizaciju suradnje, dnevnici i memoarski zapisi sudionika pregovora i sporazuma na državnoj razini, među kojima su tajnici i predsjednici književnih društava te članovi državnih tijela zaduženih za kulturnu suradnju, monografska djela koja tematiziraju društveni i politički kontekst obiju država u drugoj polovici XX. stoljeća te recenzije hrvatskih knjiga, filmova, izložbi i predstava u poljskom tisku. Napose je od velike važnosti opsežna bibliografija tekstova o hrvatskoj književnosti koji su objavljeni u poljskim stručnim časopisima.

U najkraćem, u knjizi se razmatra sfera kulturnih veza u razdoblju od 1944. do 1989. između Poljske i Jugoslavije, napose Poljske i Hrvatske. Kao periodizacijske granice uzimaju se politička zbivanja, bilo u dvjema zemljama ili internacionalno. Političke okolnosti autor opisuje kao ključni kontekst koji je utjecao na oblike i intenzitet ondašnje kulturne suradnje (prva je periodizacijska granica rezolucija Informbiroa 1948, potom 1956. tzv. poljski oktobar, donošenje novoga ustava SFRJ 1963,

donošenje posljednjega ustava SFRJ 1974. te pad komunističkoga režima u Poljskoj 1989). Autor upućeno komentira tadašnje unutarnje političko stanje u Poljskoj, a s jednakom je pomnjom razložio i unutarnje političke okolnosti u Jugoslaviji i SR Hrvatskoj, podastrijevši mnogobrojne dokumente i svjedočanstva o bilateralnim odnosima. Donio je detaljan opis konteksta u kojemu se razvijao umjetnički i kulturni život u objema sredinama, podjednako obilježenima imperativom angažiranosti, ideološke ispravnosti i aktivizma u izgradnji socijalističkoga društva. Kulturna suradnja između dviju zemalja odvijala se u područjima književnosti, glazbe, filma, kazališta i likovnih umjetnosti. Dosezi te suradnje mahom su ovisili o političkom ozračju jer su državne institucije osmišljavale, financirale i provodile kulturni program na međunarodnoj razini. Kako autor višekratno podcrtava, specifičnost je SFRJ što su njezine republike, već od 1960-ih, imale razmjernu autonomiju u planiranju i provedbi kulturne suradnje, formaliziranu 1966 (tzv. Odlukom o decentralizaciji kulturno-prosvjetne razmjene s inozemstvom). Republička tijela imala su mogućnost samostalnoga odlučivanja, ali su u svim takvim slučajevima samostalno i financirala projekte, bez upletanja središnje vlasti. Autor tumači sadržaj i svrhu međuvladinih ugovora te sporazuma između različitih kulturnih institucija kojima se regulirao okvir kulturne suradnje. U području književnosti napose se osvrće na prevoditelje i izdavače koji su omogućavali i potpomagali književnu suradnju te na poljske istraživače i književne znanstvenike koji su sustavno pratili književnost u Hrvatskoj. Usporedno s književnošću, najtrajnijima i najplodonosnijima pokazale su se kazališne veze, pa autor popisuje i analizira kazališne izvedbe djela hrvatskih književnika (u ukupnom omjeru, u svojim su područjima najznatniju recepciju u Poljskoj u istraživanom razdoblju imali Ivan Meštrović i naivno slikarstvo, komedije Ive Brešana, romani Vladana Desnice i opus M. Krleže te I. Pogorelić sa svojim izvedbama F. Chopina).

Služeći se spisima u arhivu poljskih ministarstava vanjskih poslova i kulture te građom iz HDA u Zagrebu (građa iz Društva hrvatskih književnika) i Arhiva Jugoslavije u Beogradu (dokumenti i zapisnici sa sjednica Saveza književnika Jugoslavije), autor je istraživanjem obuhvatio i najutjecajnije poljske časopise iz područja književnosti i umjetnosti (*Almanach Sceny Polskiej*, *Dialog*, *Literatura na Świecie*, *Mały Rocznik Filmowy*, *Pamiętnik Słowiański*, *Rocznik Literacki*, *Twórczość*, *Życie Literackie*, *Życie Słowiańskie*, *Ruch Muzyczny*) te jugoslavenska izdanja specijalizirana za praćenje kulturne suradnje (Informativni Bilten Saveznog zavoda za međunarodnu naučnu, prosvetno-kulturnu i tehničku saradnju, od 1975). Navodi sve institucije građom kojih se služio te bibliografske izvore (*Jugoslavica u Poljskoj*, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 1971, 1988, 1989, 1990, 1991; s pomoću toga je izvora pristupio verifikaciji, korekciji i nadopuni bibliografije prijevodnih izdanja, prijevoda u časopisima te stručnih članaka o književnosti). Važan mu je izvor i časopis *Kulturni život* (1949–51, od 1966. *Časopis zajednice kulturno-prosvjetnih organizacija Jugoslavije*). Bi-

bliografski uvid iz Drugoga dijela upućuje na to da su književni prijevodi bili najsloženiji dio kulturne suradnje, s obzirom na napor i angažman da se prijevodno djelo realizira i potom situira u novoj sredini. Izravnu razmjenu postizali su umjetnici u glazbi te likovnim umjetnostima, gdje je suradnja bila trenutačna i najkonkretnija, bez prevelikoga broja sudionika u razmjeni i s razmjernom lakoćom prezentacije u objema sredinama. Kazališna suradnja također je, po svojoj naravi, najizravnije pridonijela razmjeni, pri čem su poljski ansambli redovito uprizorivali djela hrvatskih autora, na obama jezicima i u režiji umjetnika s obiju strana. U književnoj pak razmjeni kontakt je uglavnom bio posredan i ostvarivao se preko prevoditelja, često bez konkretnoga uvida u recepciju kod krajnjih korisnika.

Sedam poglavlja Prvoga dijela obuhvaćaju sljedeće teme: I. poglavlje (*Ognizwa pośredniczące/Posredničke veze*) bavi se komunikacijskom i sociološkom perspektivom nastanka prijevoda, posredničkim vezama u međunarodnoj književnoj komunikaciji te institucijama prijevodne književnosti (društva književnih prevoditelja, izdavači, književni časopisi, kritika prijevodnih izdanja). II. poglavlje (*Polityka Jugosławii i Polski, współpraca kulturalna oraz jej ramy prawne/Kulturna politika Jugosławije i Poljske, kulturna suradnja i njezini pravni okviri*) zahvaća u teme kulturne politike Poljske, kulturne politike Jugoslavije iz perspektive Hrvata te Srba, političkih okolnosti unutar kojih se organizirala kulturna suradnja te u pravne okvire te suradnje. III. poglavlje specificira okolnosti kulturne suradnje u prvom razdoblju nakon rata (*W cieniu Agitpropa 1944–1949/U sjeni Agitpropa*), donoseći uvid u narav agitpropovske kulture, njezine organizacijske službe i najvažnije protagoniste te prve poratne prijevode iz hrvatske književnosti u časopisima *Odrodzenie*, *Odra*, *Życie Słowiańskie*, *Kuźnica* i *Dziennik Polski*. Razdoblje nakon rezolucije Informbiroa obrađeno je u IV. poglavlju (*Bomba »jugosłowiańska« – lata 1949–1955*), gdje autor tumači promjene u sferi inozemnih kontakata, suradnju ostvarenu preko Saveza poljskih književnika te privremeni zastoj u suradnji nakon Rezolucije iz 1948. V. poglavlje (*Normalizacja: 1956–1962*) autor posvećuje nanovo uspostavljenoj suradnji u svim umjetničkim područjima (među ostalima, prvim poljskim prijevodima V. Desnice, prvim izvedbama *Dunda Maroja*, intenzivnoj festivalskoj suradnji, prijevodima s hrvatskoga u časopisima *Dialog*, *Twórczość*, *Rocznik Literacki* i *Pamiętnik Literacki*).

VI. poglavlje (*Ku decentralizacji i kulturom narodowym: 1963–1973*), uzevši kao početak novoga razdoblja u kulturnoj suradnji Ustav SFRJ iz 1963, govori o novim načinima financiranja kulturnih projekata na međunarodnoj razini, procvatu suradnje među kazalištima i stagnaciji u književnoj suradnji, napose nakon Hrvatskoga proljeća, te o početcima eksplicitnoga promoviranja hrvatske književnosti izvan jugoslavenskoga konteksta (čemu bitno pridonosi poljska književna znanost). Zaključno VII. poglavlje (*Coraz mniej Jugosławii, coraz więcej Chorwacji/Nešto manje Jugosławije, nešto više Hrvatske*) tematizira političku situaciju u Jugoslaviji uoči i ne-

posredno nakon smrti J. Broza, pravne promjene uzrokovane sve turbulentnijim odnosima unutar SFRJ i njihov utjecaj na kulturnu suradnju koja, unatoč prevratničkom vremenu, postiže svoj vrhunac (među ostalima, iznimna popularnost mladoga I. Pogorelića u Poljskoj, monografska izdanja o hrvatskoj književnosti, procvat poljske kroatistike i slavenske komparatistike u polju književnosti, visoka zastupljenost hrvatskih tema u poljskoj slavistici).

Iz nabrojanih poglavlja vrijedi izdvojiti nekoliko užih tema, koje potkrepljuju autorovu iznimnu upućenost: u tematskoj jedinici *Polityka kulturalna Jugosławii z perspektywi Chorwatów (Kulturna politika Jugoslavije iz perspektive Hrvata)* donosi pozadinske okolnosti tzv. decentralizacije i povećanih ovlasti na republičkoj razini u području kulturne suradnje, pri čem se poziva na izvještaj *Kulturna politika Republike Hrvatske* (urednici B. Cvjetičanin, V. Katunarić. Zagreb 1998) i knjigu *Kulturna infrastruktura u SR Hrvatskoj* K. Leke (Zagreb 1987), u kojoj se razlikuju tri razdoblja u kulturnoj politici socijalističke Hrvatske: centralističko-etatičko, prijelazno (početci decentralizacije i autonomije) i autonomno. U tim se razdobljima bitno razlikovao način financiranja kulturnih projekata i njihov pravni okvir. Autor dokumentira načine provedbe zaključaka o decentralizaciji iz Ustava 1963, kad se ovlasti sa saveznih tijela prenose na jedinice lokalne samouprave, koje postupno olabavljaju stajalište prema socrealizmu kao jedinjoj platformi unutar koje se u inozemstvu predstavljaju umjetnici s područja SFRJ. Autor donosi i analizu kulturne politike iz perspektive Srba, u čijim se izvorima u znatnijoj mjeri poistovjećuje kulturna politika na federalnoj razini s onom na razini SR Srbije.

U jedinici *Kontakty literackie - różnice natury artystycznej (Književni kontakti – estetske razlike)* autor se bavi istaknutim pojedincima koji su, poput Julija Benešića, osobnim zauzimanjem i prinosom obogatili suradnju dvaju naroda. Iako Benešićevo djelovanje pripada razdoblju međuraća, ponajprije dok je bio lektor na Sveučilištu u Varšavi, odjeci njegove popularizacije hrvatske književnosti bili su razvidni i dugo nakon II. svjetskoga rata. O tome svjedoče izvještaji Stanisława Korzeniowskoga, prvoga kulturnoga atašea Poljske u Beogradu nakon rata (koji posvjedočuje da jugoslavenska strana, umjesto međuratnih klasika, u prvim godinama poraća inzistira na prevodenju djela J. Broza i E. Kardelja, koja, tvrdi, ne zanimaju poljsku javnost, ali zbog bilateralnih odnosa moraju biti prevedena). Tako saznajemo što je CK KPJ predlagao poljskom atašeu, koja je izdanja držao reprezentativnima (naoko usputni komentari mnogo otkrivaju, pa atašeu upada u oči kako Komitet nije promicao ni ideološki smjerne književnike poput V. Nazora i O. Župančića, za koje je postojao velik interes među Poljacima). Jednoglasnu potporu obiju strana imali su samo Krleža i Andrić, čiju je međunarodnu afirmaciju središnja vlast odobravala, a u Poljskoj su, kako autor dokumentira, njihova djela u mah bila rasprodavana. Poljska je javnost bila žurno informirana i o glasovitom izvještaju P. Šegedina (*O našoj kritici*) 1949. u

Zagrebu na Kongresu književnika Jugoslavije, koji je među Poljacima protumačen kao odlučan odmak od dominacije sorealizma (što je učvrstio Krležin referat na Kongresu u Ljubljani 1952).

Poticajan je i autorov osvrt na djelo *Twórczość literacka narodów południostowiańskich* Stanisława Papierkowskoga (uključuje Hrvate, Srbe, Slovence i Bugare), objavljeno u Lublinu 1946, prvu poratnu književnopovijesnu sintezu književnosti južnoslavenskih naroda (s mnogo relevantnih podataka o starijoj hrvatskoj književnosti, dok se u novijoj zaustavlja na međuraću, s površnijim uvidom u tadašnju književnost; propust je i tretiranje cjelokupne usmene književnosti Južnih Slavena kao dijela srpske tradicijske kulture). Unatoč dvojbena književnopovijesnim tezama, djelo svjedoči o velikom interesu za južnoslavenske književnosti, napose za hrvatsku književnost. Takav su interes potpomagali pojedinci, široj javnosti slabo poznati, koji su desetljećima djelovali kao posrednici između dviju kultura. Razmjerno često autor ističe prevoditelja Aliju Dukanovića, podrijetlom iz Bihaća, koji je, došavši 1947. u Krakov, ostao u Poljskoj, zatekavši se na studiju u razdoblju zahladnjenja odnosa Jugoslavije i SSSR-a. Cijeli je život posvetio prevodenju s hrvatskoga na poljski (najvažnijim se njegovim prinosom drži prijevod *Balada Petrice Kerempuha*). U novije doba (1999) o Dukanoviću je pisao Ivan Lovrenović, koji se s njim susreo potkraj 1970-ih (autor nam podastire cijeli ulomak iz Lovrenovićeva eseja, u kojemu je mnoštvo podataka o naravi tadašnjih susreta književnika, u povodu čega je i Lovrenović posjetio Poljsku, o njihovim službenim sastancima i dogovorima, koji su redovito imali i neslužbeni kontekst, unutar kojega se odvijala posve zasebna suradnja, izvan vidokruga vlasti, no trajnija i čvršća).

Za povijest recepcije hrvatske književnosti važnim se događajem nadaje antologija *Liryka jugosłowiańska* iz 1961, prva antologija jugoslavenskih književnosti na poljskom jeziku, s predgovorom J. Iwaszkiewicza. Među ostalima, u njoj su zastupljeni, svi s po jednom pjesmom, Vladimir Kovačić, Vesna Krmpotić, Slavko Mihalić, Vladimir Nazor, Čedo Prica, Ivan Slamnig, Antun Šoljan, Nikola Šop, Zlatko Tomićić, Irena Vrkljan i Šime Vučetić. Po dvije pjesme dobili su, među ostalim, Drago Ivanišević, Ivan Goran Kovačić i Josip Pupačić, a s tri i više zastupljeni su Jure Kaštelan, Gustav Krklec, Vesna Parun, Dragutin Tadijanović, Tin Ujević i Grigor Vitez. U realizaciji antologije sudjelovalo je više od dvadeset prevoditelja, među njima i nekoliko renomiranih poljskih književnika (Mieczysław Jastrun, Stefan Flukowski, Jarosław Iwaszkiewicz, Julian Przyboś, Tadeusz Różewicz, Anatol Stern, Wysława Szymborska, Jerzy Zagórski, Aleksander Wat). Činjenica da je uvodni komentar napisao aktualni predsjednik Poljskoga saveza književnika i svjetski priznat književnik Jarosław Iwaszkiewicz ide u prilog tezi da je izdanje jugoslavenske antologije, s opsežnom hrvatskom sastavnicom, bilo važan korak u književnoj, ali i političkoj suradnji dvaju naroda. Kako antologija sugerira, iz perspektive poljskoga izdavača i saveza

književnika, tzv. jugoslavenska književnost sastoji se od četiriju nacionalnih književnosti: hrvatske, srpske, slovenske i makedonske. U komentarima priređivača (među kojima je i Novak Simić) spominje se potreba razlikovanja crnogorske književnosti, no razlikovnost se, kriterijem zastupljenosti, nije ostvarila. Antologija je imala bogatu recepciju u suvremenika te zbog neslaganja s koncepcijom izazvala i krizu u bilateralnim odnosima (jugoslavenskoj strani smetalo je što nisu uvrštene pjesme o NOB-u niti one nastale u duhu socrealizma, što saznajemo iz pisama i zapisaka sudionika korespondencije koja se u tu svrhu vodila među dvjema stranama). Među kritičarima antologije bilo je književnih znalaca poput Jana Wierzbickoga, kojima je estetski kriterij bio dostatan da ospore izbor priređivača (prema podastrtim podatcima, čini se da je najviše prijedora izazvalo neuvrštavanje tzv. partizanske lirike).

Doličnu važnost u promociji hrvatske književnosti u Poljskoj autor pripisuje i Aleksandru Flakeru, podrijetlom Poljaku, zaslužnom profesoru sa zagrebačke rusistike, prvom književnom znanstveniku s područja SFRJ koji je, objavljujući na poljskom jeziku u poljskim časopisima, neuvijeno zastupao autonomiju hrvatske književnosti, potaknuvši tako iskorak poljske književne znanosti u smjeru promatranja hrvatske književnosti sa sviješću o različitostima u odnosu na jezike i kulture drugih jugoslavenskih naroda. Time je Flaker potaknuo i recepciju djela pripadnika Zagrebačke stilističke škole koja su od početka 1960-ih u Poljskoj s pomnjom čitana i recenzirana (o čemu nam autor donosi podatke iz periodike). Osim zainteresiranosti poljskih stručnjaka za dostignuća Zagrebačke stilističke škole, autor pokazuje da je poljska sveučilišna zajednica u području književnosti zarana upoznala i djela Antuna Barca (u čem je odsudnu ulogu ponovo imalo posredovanje J. Benešića).

Zaključno, o knjizi i složenoj tematici kojom se bavi vrijedi podcrtati sljedeće: u razdoblju od 1944. do 1989. poljska je kultura bila obilježena mnogobrojnim ograničenjima, koja su mahom bila posljedica ideološke isključivosti koja je vladala u društvu. Autor dokumentira smjer kulturne politike u Poljskoj u tom ideološki jednostranom razdoblju te sferu suradnje i razmjene s područjem bivše Jugoslavije, najviše sa SR Hrvatskom. Kontakti u područjima kulture u to su doba bili dio šire vanjske politike, a politička tijela, ovisno o aktualnim tendencijama vanjske politike, osmišljavala su programe kulturne suradnje, njihovo financiranje, realizaciju i promoviranje. Autor otkriva mehanizme odlučivanja u objema sredinama koji su upravljali kulturnim vezama, s posebnim osvrtom na književne veze, podastrijevši malo poznate pojedinosti iz književnoga života, njegovu premreženost s političkim tijelima, mehanizme nadzora kojima je književna produkcija bila podvrgavana te aktere koji su izravno rukovodili tim procesom. Kulturne veze tumači kao dio širega društvenoga konteksta, pa se iz te perspektive književne veze nadaju kao izravan uvid u sociologiju književnosti u tom razdoblju te kao prvorazredni izvor za proučavanje književne komunikacije druge polovice XX. stoljeća. Istodobno, autorov pregled je-

zikoslovnih, književnoznanstvenih i traduktoloških prinosu rasvjetljuje recepcijske učinke susreta među književnicima, međusobnih gostovanja i prijevodnih izdanja. Autor znalački komentira selekciju i poetiku prevođenja, dovodeći prijevodnu produkciju u izravnu vezu s društveno-političkim zbivanjima i metodom socrealističkoga prosvjećivanja. S dužnom pažnjom ističe i primjere u kojima se odustajalo od sprege s vladajućom ideologijom, navodeći i prijevode u kojima se prevoditelji subverzivno poigravaju s cenzurom, unoseći u prijevod sadržaj kojega u izvorniku nema (najočitiji je takav primjer prijevod Brešanove *Predstave Hamleta u selu Mrduša Donja /Przedstawienie Hamleta we wsi Głucha Dolna*, djela koje je u dugom razdoblju imalo u Poljskoj veliku popularnost).

Prijevedi iz hrvatske književnosti na poljskom jeziku u drugoj polovici XX. stoljeća nisu sustavno istraživani i dokumentirani. Rekonstrukcija veza i kontakata među piscima, književnim društvima i državnim tijelima zaduženima za koordinaciju suradnje pokazala se kao slojevit problem, koji zahtijeva temeljit uvid u recepciju, odnosno mnoštvo fragmentarne, dislocirane građe, koja dosad nije bila popisivana i interpretirana. Kao znanstvenik ponajprije usmjeren na istraživanje prevodilaštva i teoriju prevođenja, autor je donio iscrpnu povijest prevođenja hrvatske književnosti u Poljskoj, no otkrivši iznimno dragocjenu arhivsku građu o vezama između dviju kultura i izvan književnosti, istraživanje je znatno proširio, ostvarivši dragocjen opis svih pojavnosti kulturne suradnje dviju zemalja. Posredno iznosi i mnoge karakteristične pojedinosti s obzirom na položaj Hrvatske u SFRJ. Imajući u vidu različitost etniciteta, jezika i književnoga naslijeđa republika u sastavu SFRJ, autor pripisuje razmjernu kulturnu autonomiju hrvatskoj sastavnici, koja je u svojoj prezentaciji postignula da njezino naslijeđe i u poljskoj kulturi bude beziznimno identificirano kao tipično hrvatsko.

TEA ROGIĆ MUSA